

rimi yorup sıkığımdan çok korkuyorum. Bağışlamalarını dilerim. 1911 de Türkçemizi ilmi bir gaye ile tetkik etmek için toplanmış olan o naçiz Türk derneğinin silinen hüviyeti yerine yurdun temizlenmiş kutlu toprağında, iman ile çalışın ve çalışacak olan yüksek bir dil kurultayı yetiştirdi. Bu emel fidanını yeşerten o Büyük bahçevana o ışık, us ve iş eri Ulu Başbuğa ne mutlu! (alkışlar). O Türk budununa ne mutlu! Türkçüler yolunuz açık olsun!

(Alkışlar)

Reis — On dakika istirahat etmek üzere celseyi tatil ediyorum.

Kapanma saati 15,10

İkinci Celse

Açılma saati 15,25

Reis — Maarif Vekili Reşit Galip Bey

Kâtipler — İsmail Müştak Bey, Ali Muzaffer Bey

Reis — Bugünkü toplantımızın ikinci celsesi açılmıştır. Söz Aptullah Battal Beyindir.

Abdullah Battal Bey -- Pek erdemli yurttaşlar.

Türk dilinin tarihî devrine ait bir cephesi hakkında söz söylemek şerefi benim hisseme düştü. Bununla övünerek, büyük yol Başcımıza ve hepimize yürekten kopan alkışlarımı ve saygılarımı sunarak söze başlıyorum. Burada açık söylemek gerek. Ben menşei itibarıyla Türkçenin başka bir lehçesine, Kuman yahut Kıpçak lehçesine mensubum. Bunun için ifadelerimde eksiklikler, söyleyişlerimde düşüklükler bulunursa artık kusura bakmamamızı rica ediyorum. Bundan sonra Büyük Gazinin hizmetleri ve yüce teşebbüsleri sayesinde inşallah daha iyi anlaşırız, daha samimi dertleşiriz.

Türk dili en eski ve zengin dillerden biridir. Kanaatıma göre Türk dilinin birçok yadigârları geçmişin derinliklerinde gömülmüştür. Bunlar er-geç bulunacak, meydana çıkarılacak ve bütün cihana karşı yüzümüzü güldürecektir.

Fakat şimdiye kadar bilinmiş olan Türk dili yadigârlarının en eskisi sayılan ve milâdî sekizinci asırda yazılmış olduğu anlaşılan Orhon kitabeleri som Türkçenin parlak örnekleri ise, Turfan havalisinde keşfolunan Uygur eserleri Türkçenin baylığını ve özbeyleğini gösteren en yüce dil âbideleridir. On birinci asırda yazılmış olan Kudatgubilik, İslâmi devirde Arapçanın tesiri altına düşen bir dille telif olunmasına rağmen, şimdiye kadar Uygur türkçesinin çok kıymetli bir nümunesi sayılmaktadır. Kutadgubilikle hemen hemen aynı tarihte yazılan Divanu - Lûgati - Türk, Türkçenin enginlikte ve zenginlikte Arapçadan hiç te aşağı olmadığını ispat eylemek için yazılan çok kıymetli bir lûgat kitabıdır.

*A Battal
kara,
a33.*

Abdullah Battal Bey

Bu kitabın müellifi olan Kâşgarlı Mahmut Türk beldelerinde ve bozkırlarında dolaşarak (Nakkaptü bilâdehüm ve feyafiyehüm, S: 3) Türk lehçelerini ve nazımlarını öğrenmiş (ve iktebestü lûgatihüm ve kavafiyehüm, aynı sahife), Türkçe sözleri ve deyişleri halk arasında toplamış ve derlemiş olan hakikî bir folkloristtir. O, Yurdunu, budununu seven, Türk dilinin mahiyet ve kıymetini gereği gibi bilen bir öz Türktür. Eseri ise Türk dilinin zengin bir hazinesidir... Kâşgarlı Mahmut mevzuunu çok iyi bilen bir müelliftir. Türkçe kelimeleri anlatışında ve tariflerinde öyle bir ciddiyet, dikkat göze çarpar ki insan kendisinin muastır bir garp âlimi karşısında bulunduğunu zanneder. D. T. L. de muhtelif Türk kabilelerinin lûgat ve kelimeleri toplanmıştır. Bu bir dereceye kadar mukayeseli bir Türk lûgatı da sayılabilir. İleride gene bir defa temas etmek üzere şimdi D. L. T. yi geçiyorum.

14 üncü asırda yazılan "Codex Cumanicus" (uman mecmuası) Kuman Kıpçak lehçesinin kıymettar âbidesidir. Venedikte Aziz Marks kilisesi kütüphanesinde keşfolunan bu Türk dili yadigârı 1880 senesinde Peştede Geza Kuun tarafından neşrolunmuştur. Kuman dili hakkında son zamanlarda yapılan tetebbüller bu dilin şimdiki İdilboyu Türkleri lehçesine benzemiş olduğunu göstermiştir. Meşhur Radlof (Codex Cumanicus) taki Kumanca kelimeleri fonetik cihetinden tetkik ettikten sonra diyor ki: "Kuman dilinin en ziyade müşabih olduğu Türk lehçeleri İdil lehçesidir. Codex materyalı sarih bir surette gösteriyor ki, İdilboyu türklerinin lehçesi beş yüz yıldanberi fonetik cihetinden pek az tebeddüle uğramıştır. (Radlof: "Kuman dili hakkında" — S. 53 Rus ulüm akademisi mecmuasının 48 inci cildine ilâve).

14 üncü asrın başlarında yazılan Rabguzi Kısasülenbiyası Uygurcadan Çağataycaya geçme devrinde telif edilen bir eser olup kendi devri için tipik bir örnektir. Şöyle ki bunda Arapçanın tesiri daha kuvvetli, yerli Türk lehçesi unsuru daha fazla ve aynı zamanda oldukça mühim Uygur unsuru da mevcuttur. Rabguzi'nin eseri ciddi tetkika değer kıymetli bir Türk dili örneğidir. Bu eser ilk defa Misyoner Profesör Nikola İlmensky tarafından 1849 senesinde Kazanda bastırılmıştır. Fakat bu, çok değişikliklere uğrıyan ve aslından uzaklaşan bir nüshadan alındığından dil bakımından pek o kadar kıymetli sayılmaz. Rabguzi'nin asıl çok kıymetli el yazma nüshası Londrada Britiş Müzeüm kütüphanesinde bulunmaktadır. Rus âlimlerinden Melyoransky bu Londra nüshasından alarak Salih Alehisselâm kıssasını bir nümune olmak üzere Pettesburgda bastırılmıştır. "Rabguzi'nin Sentakası" isimli Almanca bir eser yazan Leh müslümanlarından Yakup Şinkeviç Efendi Rabguzi'nin bu Londra nüshasından da istifade etmiştir. Çağatayca denilen Dil nasıl bir dildir? Bu, Türkçe, Arapça ve Acemcenin halitasından ibaret, masnu bir yazı dilidir. Türkistanda Türkçe yazı diline Arapça ve bilhassa Acemcenin istiyfâsı Rabguzi'den hayli zaman sonra başlamış, on beşinci ve on altıncı asırlarda devam edip durmuştur. Mir Ali Şir Nevaî'nin, Baburun eserleri Çağataycanın en tipik örneklerindedir. Daha Nevaî zamanında birta-

kim Türk snobları Acemceyi Türkçeden üstün sayarlardı. Ve yazı yazarken onu müreccah tutarlardı. Türkçenin gittikçe iytibardan düşmekte ve herkesin Acemceye tapmakta olduğunu gören koca Nevaî 15 inci asrın sonlarına doğru Türk dilini kayırarak iki dili karşılaştırmak maksadiyle (Muhakemetül - Lûgateyin) adlı bir eser yazmağa mecbur olmuştu. Nevaî bu eserinde Türkçenin Acemceden üstün olduğunu misâllerle ispat etmeğe çalışmış ve muvaffak da olmuştur. Fakat o Türkçenin çok zenginliğini ve genişliğini ispat ederken tumtraklı ve çok ağır bir Çağatayca dili kullanmıştır. Nevaînin bu eserini okumuş olanlar elbette bunu tasdik ederler.

Nevaî Türk dilinin Acemceden üstünlüğünü şu aşağıdaki noktalara dayanarak ispat eylemektedir;

1 — Türklerin hemen hepsi azçok Acemce bildiği halde Acemler Türkçeyi bilmezler; tektük bilenleri bulunursa da, pek fena konuşurlar. Bunun sebebi şudur ki, Türkçe çok geniş bir lisandır. Bu dilde en ince maanaları ifade eden kelime ve tabirler vardır. Diğer yandan Türkçe kelimeler arasındaki maana nüanslarını birbirinden ayırt etmek zordur. Nevaî bunu ispat eylemek için yüz tane fiil getirmiştir ki bu fiillerin maanalarını ifade eden fiiller Acemcede bulunmazmış, bu maanalardan herbiri tek bir kelime ile ifade edildiği halde Acemcede bunlardan tek birini anlatmak için birkaç kelimeyi bir araya getirmek lâzımdır. Bu da ancak arapça kelimelerin yardımıyla yapılabilir. Türkçede bu gibi kelimeler çoktur. Nevaî getirdiği yüz fiilin birkaç tanesini tahlil de ederek onların ifade ettiği ince maanaları misaller ve şahitlerle göstermiştir. (İstanbul tab'ının 76 - 77 inci sahifelerinde) Nevaî ezcümle diyor ki: «Türkçede gayet istifadeli iki kelime vardır ki biri (kısanmak), diğeri (kırganmak) ır. Bunlardan birincisi pek ziyade arzu etmek demek olup ikincisi de bildiğimiz kıskanmak'ın başka bir şeklidir.

İzarını açarga kısanırımın

Veli il körmeğiğe kırganırımın

Nevaîye göre Acemce yazan şairler bu gibi hoş maanayı ifadeden acizdirler. Türkçedeki (Tilmirmek) fiilini alalım ki, imrenmek demektir. Bunu ifade eden ve buna benzeyen bir fiil Acemcede yoktur.

Tükedir kantırını herdem közlerin bakupturup

Kim niçe yüzümğe Bakkaysın yıraktın tilmirip

Türkçedek «yasanmak» mukabilinde Acemcede «araste» ve «arayış» sözleri varsa da yasanmanın mühalâğası olan «bezemek» maanasını ifade eden fiil Acemcede bulunmaz.

«Sıpkarmak»: «sarap kadehini ağıza birden atmak» demektir.

Sakiya, Tut bade kim bir lahza özümnden baray

Şartbukim her ince tutsan da lebalep sıpkarav

Nevai övünerek: «Farisî şîrde bu sıpkaray maanasını ifade etmek için ne gibi çare bulurlar!» diyor.

2 — Türkçede aynı zamanda birçok maanayı ifade eden kelimeler Acemcedekinden daha çoktur. Bu, nazımlarda kelime oyunları, tecnis ve ilhamlar yapmaya çok müsaittir. Buna misal olarak Nevai (Ad, İt, Bar, Sağım, Tüs, Kök) kelimelerini göstermiştir.

3 — Türkçede saitler Acemcedekinden daha fazladır. Bu keyfiyet bir dile ahenklik verir ve şivesini güzelleştirir.

4 — Türkçede herşeyin adı bulunduğu halde Acemcede birçok şeylerin adı yoktur. Misaller;

Güzellerin gözleriyle kaşlarının arasına kabag derler. Fariside bu uzvun adı yoktur.

Minizleri gül gül müjeleri har
Kabağları kin kin ağzları tar

Acemcede «Çakın» (Şimşek) ile yıldırım gibi ehemmiyetli şeylerin de adı yoktur. Arapça Berk, saika kelimeleri kullanıyor. Güzellik tasvirinde Türkler Arapça Hal demek olan Min (ben) kelimesini sık sık kullanırlar. Acemlerde bunun adı yoktur.

Anun kim al ininde min yaratır
Boyu birle saçın tin yaratır.
Tenkeyin ak, töşkeylerin kin yaratkan
Yanagının uçkayında min yaratkan
Saklar için zifa boyun yaman közden
Saçkayların ayak bilen tin yaratkan

Acemcede büyük ve küçük erkek kardeşin ikisine de birader denilirken Türkçede büyüğüne ağa, küçüğüne ini denir. Acemcede büyük ve küçük kız kardeşin her ikisine haher denildiği halde Türkler büyüğüne ikeçi, küçüğüne sinil derler. Türkler babanın erkek kardeşine abaka, ananın erkek kardeşine ise Tagayı derler. Acemcede bunlardan hiçbirinin adı bulunmaz.

5 — Birçok sözleri Acemler Türkçeden almışlardır. Çünkü bu sözlerin mukabilleri onların dillerinde yoktur. Meselâ Kökeltaş, İneke, Eteke kelimeleri bu kabilden olduğu gibi, Keçev, oba parçalarının Türkçe isimleri olan Tünlük, Üzük, Turluk, Basırık, Çığ Kanat, Ok, Bağış, Bosaga, İrge ve başkaları hep Acemceye de geçmiştir.

Birçok yabancı hayvanların erkek ve dişileri için Türkçede ayrı ayrı isimler bulunduğu halde Acemcede bunların ikisi için de aynı kelime kullanılır. At nevi-lerinin isimlerini Acemler hep Türklerden almışlardır. Eğer parçalarının atları da Acemceye Türkçeden geçmiştir.

Acemler kamçıya «taziyan» diyorlarsa da, onun sapı demek olan «büdürge» sini ve kayışı demek olan «çop corga» sı Türkçe söylerle. Harp aletlerinin ve giyim nevilerinin birçoğunun isimlerini de Acemler Türkçeden almışlardır. Hayvan müçelerinin yani azalarının birçok adları da Acemceye Türkçeden geçmiştir. Yiyece adlarından kaymak, katlama, bulamağ, kutut, menti, kuymak gibi Türkçe sözler de Acemceye Türkçeden geçmiştir. Kırmızı, süzme, bahsum, boza, tutmaç, kömeç, taikan kelimelerini de Acemler Türkçeden alıp benimsemişlerdir. Daha başkaları da çoktur.

6 — Türkçede şu veya bu maanaya delâlet eden bazı fiil şekilleri Acemcede bulunmaz. Meselâ Türkçede bir işin iki kişi tarafından müştereken işlenmesini anlatan «görüşmek», «konuşmak», «öpüşmek», gibi fiillerin mukabilleri Acemcede yoktur. Türkçede tek bir ses — harf ilâvesiyle — bir fiil müteaddi yapılıdır; çıkart, indir, kıldirt gibi... Acemcede böyle bir şey yoktur. Zan ve tahmini ifade eden (bargodik, kilgodik, bolgodik) gibi fiil şekilleri, sür'at ve kat'iyeti ifade eden tigeç, bargaç, tapgaç, satgaç şekillerine mukabil olan fiil şekilleri de Acemcede bulunmaz.

7 — Türkçede birçok istifadeli lâhikalar vardır ki, böylesi Acemcede bulunmaz. Meselâ, (çi) lâhikası bir kelimeye katılırsa o kelime bir mısabır yahut bir mesleki ifade eder. Acemler bu kelimelerin yalnız Türkçelerini kullanmak mecburiyetindedirler. Kurçu, Sucu, kazancı, yurtçu, şilancı, ahtacı, kuşçu, barsçı, tamgaçı, cebeci, halvacı, kazıcı, tornacı v. s. gibi.

8 — Bir şeyin şu veya bu vasfı fazla ve çok kuvvetli olduğunu ifade için sıfat isimlerinin önüne getirilen kelimelere benzeyen bir şey de Acemcede bulunmaz. Meselâ ap - ak, kap - kara, kıp - kızıl, yap - yassı, cas - cavlak, tam - takır, çup - çukur, göm - gök, v. s. gibi.

9 — Gene lâhikalar katmakla yapılan ve bazı resmî vazifeleri ifade eden (hıravul, karavul, çağadavul, yasavul, bekâvul, şigavul) gibi sözlere benzeyen sözler ve (yasal, tutkal, toskal, suyurgal) gibi bir vasfın sabitliğini ve pekliğini ifade eden kelimelere benzeyen sözler Farsçede kat'iyen yoktur. Türkçenin meziyetlerini ve üstünlüklerini böylece saydıktan sonra Nvaî diyor ki:

«Türkçenin sözlerinde, tabirlerinde bu gibi incelikler pek çoktur ki, kimse dikkat etmediğinden bunlar gizli kalmışlardır. Türkün nükteperdaz gençleri, kolaydır diyerek Farsî nazımları söylemekle meşguldürler. Halbuki Türkçede bu kadar genişlik ve zenginlik varken Türkçe söz söylemek ve nazım yazmak daha kolay olsa gerekti; o halde Türklerden yetişen hüsnütabiat sahipleri marifet ve sanatlerini kendi dilleri mevcutken yabancı bir dille izhar etmemeliydiler. Eğer her iki dilde söz söylemeğe muktedir iseler kendi öz dillerinden daha fazla istifade etmeliydiler. Hiç olmazsa bu iki dili aynı derecede kullanmalı idiler. Türk üslubunun tab'ı selim sahiplerinin Türkçe nazım söylemenin yalnız Fars-

ce söylemeleri muhtemel bir şey olmamalıydı. Halbuki bunlar Türkçe nazım söylemezler, söylerlerse dahi Türkçe konuşan Sartlar gibi bozuk bir Türkçe ile söylerler ve fasih Türklerin meclislerinde makbuliyete geçmezler. Çünkü nazımlarında yüzlerce eksiklik ve düşüklük bulunur ve cümlelerinden her birine iytiraz edilebilir. Bunun sebebi şudur: Türk dilinde yüksek maanâlı ve güzel ifadedeli söz ve tabirler pek çok olmakla beraber bunları yerinde kullanabilmek ve birbirine bağlamak kolay bir iş değildir.

Müptediler bu zorluktan ürkererek kolay tarafa saparlar. Kolay işe alışık adam müşkül ve zor işten korkar ve sakınır.»

Nevâî 1440 senesinde doğup 1500 senesinde ölmüştür.

Beyler ve hanımlar! yazıktır ki Türkçeyi böylece gayyurane müdafaa eden Şair ve Vezir Nevâî'nin yazılarında kullandığı dil Türkçe değildir, Çağataycadır.

Bu sözleri söylemekten maksadım Büyük Nevâî'ye çatmak ve ona taş atmak olmayıp sadece bir şe'niyeti olduğu gibi tespit etmektir. Doğrusunu söylemek ıycap ederse Nevâî (Muhakemetül - Lûgateyin) i yazarken artık kocamıştır. O zaman vezir de değildi. Türk dili sahasında yeni bir çığır açacak kuvvet ve vaziyeti kalmamıştır. O, Türkçeye dair müdafaanamesini o zamanın edip ve müelliflerince anlaşılan edebî Çağatay diliyle yazmıştır. Zaten biz de bugün şu kürsüden Osmanlıcaya karşı ithamnamelerimizi Osmanlı diliyle okumuyor muyuz? Çünkü zaruret vardır. Yeni Türk dili henüz meydanda yoktur. Bugün aramızda anlaşabileceğimiz lisan yalnız Osmanlı lisanıdır.

Tekrar ediyorum: Çağataycaya, kuvvet ve ruhunu Türkçeden ve Türk Folklorundan alarak teşekkül eden bir dil değildir. Onun başlıca dayanacağı Acemce ve Arapça kitap dilleridir. Çağatayca ile yazılan yazıların halk kütlelerince anlaşılması şöyle dursun, bunlar yarı münevverlerce bile gereği gibi anlaşılmış değildir. Bu, muayyen bir devirde muayyen bir zümrenin edebî dili olmuş, onlarca anlaşılmış ve bu zümrenin sukutiyle sukut etmiştir. Çağatayca artık epey zamandanberi «Ölü diller» zümresine katılmıştır. Şu halde bugün bizi alâkadar eden şey Çağataycanın heyeti mecmuası değil, yalnız onun teşekkülüne girmiş olan Türkçe unsurlardır. Vaktiyle Çağatay edebiyatının yazıldığı yerlerde bugün dil sahasında büsbütün başka cereyanlar almış yürümüştür. Fakat bu cereyanların yürüyüşü Çağataycaya dönmek ve onu diriltmek istikametinde değildir.

Şimdi artık Ortaasyadan Önasyaya geçebiliriz.

13 üncü milâdî asırda Türk yazı dili Önasyada dahi teklîğini kaybetmemiş olduğu görülür. 13 üncü asırda Türkistanda yazılan (Aybetülhakayik) in lisanıyla gene 13 üncü asırda Konyada yazılan Sultan Velet divanının dili birbirine nekadar benziyor! Bir de 13 üncü asırda ve 14 üncünün başlarında Önasyada ve Mısırdaki Türkçeyi Araplara öğretmek maksadiyle birçok Glosarlar yazılmıştır ki, bunlarda muhtelif Türk kabilelerine ait kelimeler ve tabirler bulunmaktadır.

1894 senesinde Leydinde «Ein Türkisch-arabisches Glossar» adıyla Houtsma tarafından bastırılan bir eser, Abuhayyam'ın (Kitabülidrâk filisaniletrak) 1, İbnimühenna Lûgati, ve isimlerine bazı kitaplarda tesadüf edilip te şimdiye kadar ele geçirilemeyen bazı kitaplar bu kabildendir. Bunlar hacmen büyük kitaplar olmakla beraber onların içinde Arapça kelimelerin yanında Türkçemizin eski ve güzel kelime ve tabirleri saklı kalmıştır. Bu tip kitapların sağ kalanları azdır. Kurtarılanlarından bir kısmı Avrupaya aşırılmak neticesinde kurtarılmış ve orada bazı âlimlerin himmetiyle dünya yüzü görmüştür. Ezcümle Rus âlimlerinden P. Melyoranskiy Avrupa kütüphanelerinde İbnimühenna Lûgatının beş tane yazma nüshasını bulmuş ve bunları mukabele ettikten sonra 1900 senesinde Petresburgda «Türk dili hakkında Arap Filologu» isimli bir eser neşretmiştir. İstanbulda kilisli Rifat Beyin tashihi ile basılan nüsha bu kitabın Müzei Hümayun Kütüphanesinde bulunmuş olan altıncı nüshasıdır. Bu nüsha için tarafımdan yeni Türk harfleriyle mukayeseli ve izahlı bir Endeks yazılmıştır ki henüz basılmamıştır.

Daha evvel yazılan bu kabil kitapların hepsinin prototipi ve en mükemmeli olan D. L. T. den yukarıda bahsettik. D. L. - Türk, tanrıya bin alkışlar olsun ki sağ kalmış ve bizim tarafımızdan kurtarılmış ve bastırılmıştır. Fakat kitabın Fonetik harflerle ve lâtin alfabesi sırasıyle ilk fihtisti bir Alaman âlimin olan Broekelmann tarafından tertib olunmuş ve bir Macar ilim cemiyeti tarafından neşredilmiştir. Fakat şunu da iytiraf etmeliyiz ki Kâşgarinin eseriyle bizim âlim ve dilcilerimiz de uğraşmamış değillerdir. Müderris Köprülüzade Fuat Bey kâşgarideki nazımları terkkik ve tahlil etmiş ve bunların bir bütünün parçaları ve döküntüleri olduğunu ispat ve respit eylemeğe çalışmıştır. (Fuat Beyin bu mevzua dair etüdü milli tebbüfer mecmuasında çıkmıştır).

Üstad Necip Asım Bey Kâşgarideki darbimeselleri ayırarak bugünkü lehçemizle izzah etmiş ve «Eski Türk Sıvları» ismiyle bir risale neşrettirmiştir.

Nihayet Besim Atalay Bey Kâşgarideki gramet kaidelerini istihraç ederek Türkçeye çevirmiş ve «Dil kuralı» adıyla Ankarada bir kitap bastırmıştır.

Divanın Üstad Samih Rifat Bey tarafından Türkçeye tercüme olunduğu da malûmunuzdur, fakat bu tercüme henüz intişar etmemiştir; dediğim gibi bu tip kitaplar da o asırlarda Türk yazı dilinin Önyasyada dahi parçalanmamış olduğunu göstermektedirler.

Osmanlıca yazı dilinin belirmesi ve teşekkülü 14 üncü asır içindedir. Mahiyet ve kıymet itibaciyle bir Garp Çağataycası demek olan Osmanlıcaya dair uzun uzadıya söz söylemek için kendimde kâfi derecede salâhiyet görmüyorum. Ben burada yalnız tanınmış ve belli başlı bir iki Türkiyatçı ve lisaniyatçının bu dil hakkındaki fikirlerini nakletmekle iktifa edeceğim.

Aslen Azerî Türklerinden olan ve Kazan ve Petresburg Darülfünunlarında profe-

sörlük eden Mehmet Ali (Aleksandır) Kâzım Bek Osmanlı Türkçesine dair şu fikirleri söylemiştir;

«15 inci asrın ortalarında bu Türk lehçelerinden Anadolu lehçesi ayrıldı ve Osmanlılarla müstakil bir hayat yaşamağa başladı. Bu lehçe vaktiyle Arapların Kureyş lehçesi gibi, kendi kökünün bütün dallarını birleştirmiş olsaydı şüphesiz en kuvvetli ve müstakil bir Türk dili olacaktı. Fakat din ve maarif lisanı olan çok zengin arap dilinin hakimiyeti bu türk dilinin tabii yolunda teşekkül ve inkişafına mani oldu. Boyuna Arapçadan kelimeler ve tabirler alarak ve bilâhare artık müteşekkil bir dil olan Acemce ile de aşinalık peyda ederek, Osmanlı Türk dili istikametini o derece değiştirdi ki, bunun neticesinde kendisinin tabii zenginliğini gömdü, kendine has olan ruhunu yitirdi ve birçok öz Türkçe kelimeleri ihmal köşesine attı. Biz bugün bu kelimeleri özge Türk lehçelerinde araştırmakla ancak bulabiliyoruz. (Türk - Tatar dilinin grameri adlı eserinin mukaddimesinden; Kazan, 1839).

Kökçe Sibiryada Sağay türklerinden olan ve Rus Darülfünununda okuduktan sonra profesörlük payesine kadar çıkan ve Türk lehçeleri hakkında mühim eserler yazan Katanof Osmanlı dili hakkında diyor ki:

“Pek çok yabancı dilleri ihtiva etmekle en meşhur Türk dili Osmanlı kitap dilidir. Bu dili halk pek az anlar, yahut hiç anlamaz.” (Kazan Darülfünunu İlmî yazıları mecmuasındaki makalesi. Sene 1894, üçüncü kitap).

Büyük Türkiyatçı ve dilci Vilhelm Radlofun şu sözleri ise Çağatayca ile Osmanlıca'nın her ikisine teşmil edilebilir. Radlof diyor ki: «onlar, yani Türkler lisanlarına hiç te uygun olmıyan Arap alfabesini kabul etmekle kalmayıp Arap ve Acem müelliflerini körü körüne taklit ettiler; öylelikle onlar usluup bezemek için bu müelliflerden sözler ve tabirler alarak kendilerine bir sun'î kitap dili yarattılar. Bu dil halkça anlaşılmiyan bir dildi; ve hâlâ da öyledir. Halkın inkişafı için bu dilin hiç bir tesiri olmamıştır ve halk ruhundan taze kuvvetler almadığından kuruyup çoraklaşmıştır» (Türk kabilelerinin halk edebiyatı örnekleri kitabının birinci cildinin mukaddemesinden).

Şu halde Osmanlı dili de bizi ancak içinde bulunan Türkçe unsurlarıyla alâ kadar edebilir. Hakikaten Osmanlı kitap dilinde kıymetli öz Türkçe kelimeler yok değildir. Osmanlı dili ile yazılan eski mühim eserlerde ezcümle büyük lügatçı Ahmet Asım Efendinin (Okyanus) unda, (Bürhanı katı tercüme) sinde bizim attığımız, unuttuğumuz Türkçe kelimelere sık sık rastgelinmektedir; biz bunlara «metrük lügatler» deriz. Halbuki bunların en büyük kısmı, hiçbir zaruret yokken yerlerine Arapça ve Acemce kelimelerin geçmesi yüzünden terkedilmişlerdir. Bu gibi metrük lügatler binlerce. Bunlardan bazılarının diriltilmesi lâzım olduğunu daha Şemseddin Sami Bey (Kamusu Türki) sinde yazmıştır. Memnuniyetle duyduğumuza göre Üstad Velut Çelebi Bey eski kitaplarda unutulup ka-

lan metrük lûgatlerden bir kısmını toplamış ve telif ettiği «Türk dili» adlı lûgat kitabına geçirmiştir. Bu elbette çok asil ve kutlu bir yurt ve el işidir.

19 uncu asırda telif edilen mühim lûgat kitaplarında da meselâ Radlofun Türk Lehçelerinin lûgatı Tecrübesi adlı eserinde, Lâzırbudagofun Türk Lehçelerinin Mukayeseli lûgatında, Mehmet Esat Efendinin Lehçetül Lûgat'ında, Şeyh Süleymanın lûgati Çağatay ve Türki - Osmanî'sinde ve hatta Ahmet Vefik Paşanın Lehçei - Osmanî'sinde ve Şemseddin Sami Beyin Kamusu Türki'sinde birçok metrük lûgatler bulunmaktadır; bu metrük lûgatler bizim için ihmal köşesinden çıkarılıp dil yenilmek ve zenginleştirmek işinde kullanılacak çok kıymetli materyellerdir.

Dilimizin en mühim ve en zengin bir hazinesi de halk ağzı ve halk edebiyatıdır. Ta son zamanlara kadar bu hazineyi de ihmal etmişizdir. Bizim unuttuğumuz ve kullanmadığımız birçok söz ve tabirler yalnız eski kitaplarda saklanmış olmayıp canlı halk ağzında da yaşamaktadırlar. Mirza Kâzım - Bekin dediği gibi bunları başka Türk lehçelerinden araştırmaya da lüzum yoktur. Bunların mühim bir kısmı Anadolu'muzda bugün yaşıyor. Fakat Anadolu'da yaşayan birçok kelime ve tabirler başka Türk yurtlarında ve diğer Türk lehçelerinde de yaşamaktadır.

Şu halde Türkiyede yazı dilinin sadeleşmesi, türkçeleşmesi kuvvet ve ruhu nu halktan alması yalnız Türkiye münevverlerinin halka yaklaşmasını, bilgini n köylere kadar yayılmasını, kanunların her kesçe kolay anlaşılmasını temin et mekle kalmaz, Türkiye yazı dilinin diğer Türk Yurtlarında da kolaylıkla anlaş ılmasını, Türkiyede yeni Türkçe ile yazılan eserlerin oralarda daha geniş mik yasda dağılmasını ve yayılmasını da temin eder. (Alkışlar)

Reis — Söz Bedros Zeki Beyindir.

Bedros Zeki Bey — Ey ulu Türk yurdunun Büyük Gazisi, senin huzurunda benim için söz söylemek nebüyük şereftir! 40 sene Türkçeye çalıştım, 40 sene Türkçe öğrendim, 40 sene Türkçe yazdım. Bugün işte mükâfatını aldım. Yaşasın Büyük Gazimiz (alkışlar), yaşasın Türk milleti (alkışlar), yaşasın Türk Dili Kurultayı (alkışlar), yaşasın ve yaşayacak. İşte benim iymanımı ve inanımı.

Yurdumuz kurtuldu, dilimiz düzeldi; zira o sayede harflerimiz mükemmel bir hal aldı. İşte ben söylüyorum ki dünyanın içerisinde Türk yazısından, Türk dilinden daha kolay, daha mükemmel bir lisan yoktur (alkışlar). Esbabını anla tayım: Ben kendi dilimden maada fransızca bilirim, almanca anlarım, huzuru nuzda bilirim diyemem. Fransızca'yı daha iyi anlarım. Rumca da bilirim. Fakat çocuk yaşında Türkçe için dayak yemedim, ötekiler için çok dayak yedim. O va kit güzel söylüyordum. Yoruldu. Acemceye başladım. Dayak yedim. Arapçaya başladığım zaman dayağın son devresine vardım. (alkışlar) hatta öğrenmem dedim.

Babam esnaf bir adamdı, Türkçe kitabı yazdım. Çünkü Namık Kemal,

Bedros Zeki Bey

Ahmet Mithatı, Ekremi, Saidi, Tefik Fikreti. Ahmet Rasimi. Ah o büyük adamlar! Bunların yanında büyüdüm, onlardan ders aldım. Onlar bana dediler ki: oğlum sen arzu ediyorsun kitap yazdın.... Bizim Türkçe büyüktür, yaşıyacaktır. Ötekiler dışarı çıkacaktır.

Artin Cebeli Bey — Bey! Bendeniz de Arapçadan sizden az mı sıfırlar aldım.
(Alkışlar)

Bedros Zeki Bey — (Devamla) babama dedim ki ben kitap yazdım.

Babam: Sen daha on sekiz yaşındasın. Türkçe öğren de ondan sonra dedi. Ben Türkçe yazdım dedim. O büyük Türklere de okudular. Ah onlar, o büyük adamlar... Şimdi onlar buradadırlar. Bana diyorlar, benimle karşılaşıyorlar, diyorlar ki: Biz seni seyrediyoruz. O büyük Türkün ellerini tarafımızdan öp; biz bugünü düşündük fakat yarını düşünmek elvermez, onu yapmak lâzımdır.

O şeref bugün bize aittir. Kim ne derse desin Türkçe kadar kolay, Türkçe kadar zengin bir lisana tesadüf etmedim. Türkçe kendi fiilleri ile cihana bugün meydan okuyan bir lisandır. Türkçede fiiller pek zengindir. Nitekim bir fiilden birçok fiiller yapılabilir. Meselâ: sevmek, sevdirmek, sevişmek, seviştirmek gibi. Bu zenginlik hiçbirinde yoktur. Bu zenginlik varken, işte Gazimiz de başımızda gök gözünü böyle yaymış bu kâfidir. İşte ben en değersiz bir Türk yüz elli kelimeli bir ayaklı söz söyledim. Söylediğimde de Arapça marapça yok. Mümkün mertebe Türkçe söylüyorum. Arapça marapça bulan söyleyin («mümkün mertebe» sesleri) burada en yüksek bir yerdeyiz. Kürsü deniyorum. Bu yer benim için ne kadar yüksek, yedinci kattan, ondan daha yukarı yer varsa o kadar yüksektir. Yazdığım o ayaklı sözlerle çok çalıştım, değil, az çalışmakla yüzde beşle kurtuldum. Yüzde beş vardır. Onu okuyayım. Ondaki son müsaadenizle ayrılıp kaçayım.

Türkçede (deri) Lâtince (derma) Türkçede (yaz) Lâtince (aestas) bundan da Fransızca (estivandier) (yazın tarlada çalışan rençber), Türkçede (hasır) İspanyolcada (Ester), Türkçede (iyü, iyi) eski Rumcada (karpus) gibi. Bu tabiki izahattan pek güzel anlaşılıyor ki Türk ırkı garba doğru yeğinliğini yani muzafferiyetini ileri götürünce (indo Européen) dillerine de işlemiştir.

Türkçenin iyilikleri:

1 — En kolay dil olmuştur: bunun başlıca sebebi Arap harflerinin büsbütün bırakılıp Büyük Gazimizin Türk yurduna bağışladığı bugünkü harflerimizdir.

2 — Türk fiillerinin pek kolay olmasıdır. Hiçbir dilde Türkçe fiilleri kadar düzenli ve kolay fiil yoktur. Bir dilin en mühim temeli fiil olduğuna göre Türk dili buna malik olduğundan doğrusu ne kadar böbürlense azdır.

3 — Türkçede fiiller pek zengindir. Nitekim bir fiilden birçok fiiller yapılabilir. Meselâ: sevmek, sevdirmek, sevdirtmek, sevişmek, seviştirilmek gibi.

Başka dillerde ise bunlar ikişer üçer fiille yapılır. Türkçe...

liği onun zenginliğini gösterir ki bu zenginlik başka dillerde yoktur. Fiil kısmı onlarda çok zor ve karışıktır.

4 — Türkçe pek düzenli bir dildir, nitekim onun sözlerinde failin, mefulun ve filin yerleri pek bellidir. Bunda hiçbir zorluk çekilmez.

5 — Türkçe bütün Turan dillerinin en incesidir. Nitekim Çağataycadaki kelimeler kabadır. Meselâ (banga dört min ötmek tapıştır) cümlesinin Türkçesi (bana dört bin ekme ver) dir. Bakın ne kadar incedir! Edebiyatta ise incelik büyük bir meziyettir.

6 — Türkçe her düşünceyi bildirebilir ve yeni yeni inkişafalara elverişli olur. Nitekim fiillerde olduğu gibi edatlarında da çok zenginlik vardır. Bu yolda pek çok kelime yapılmış olduğu gibi daha pek çok ta yapılabilir. Meselâ: (tayyareye - uçuk), (samiiin - dinleyiciler) pek güzel yapılmış olduğu gibi (hasta, hastalık) Acem kelimeleri yerine (sayrı, sayrılık) acele, tacil, isticâl, Arapça kelimeleri yerine (ivmek, ivemek) ve acul yerine (ivecan), (esir, esaret, hafif, mukaddes, taze, bembeyaz, hoca, asker sevketmek, miktup; şarap, vureyka, azmüagust, tahtelbahir, zaviyei kaime, zaviyei hadde, zaviyei münferice, hamız, müvellüdülma) kelimelerinin Türkçeleri (tutsak, tutsaklık, bitik, suç, yaprakçık, yepyeni, soydum, apak, kiracı, çirik, çiriklemek, kolkemiği, denizaltı, doğrubucak, sivribucak ve açıkbecak, ekşi, sudoğuran) niçin denimesin? Şurası doğrudur ki fennî, felsefî, hukukî gibi kelimeleri yapmak en ziyade aydınlı dîmağlarımızı uğraştıracak mühim bir iştir, bunlar için çok çalışmak gerektir. Bulunmıyacak hiçbir şey yoktur. Gazi Hazretlerinin dehalatı bu zorlukları da ortadan kaldıracaktır. Bunun için sevgili, genç, dinç gazetelerimiz bütün varlıklarıyla çalışıyorlar. Düşüncüklerimi dört noktada toplarım; şöyle ki:

1 — Konuşulduğu, yazıldığı zaman Türkçe kelimeler bulunabildiği kadar kullanılmalı.

2 — Arapça, Acemce terkipleri tekmiil atmalı.

3 — Arapça, Acemce ve yabancı kelimelerin gaip kuyularından Türkçelerini bulmağa didinmeli.

4 — Bulunamıyanlarının bu neticeye varıncıya kadar kabul olunup ta Türkçeleşmiş olanları veya manâları değişmiş olan kelimeleri kullanmalı. Bu sırada şunu da arzedeyim ki imlâ lûgatinde binlerce çıkartılacak Arapça, Acemce kelimeler vardır.

Meselâ: Su varken ap, baba varken ep ve daha neler neler... Bunları da çıkarmalı. Sonra bugün kullanılan tatlı Türkçe dilinde pek çok arapça, Acemce ve yabancı kelimeler vardır. Son söz olarak 45 yıldanberi yaptığım tetkiklerden yüzde doksan sırf Türkçe yapılabilir olduğuna inan getirmişim. Nitekim şu aşağıdaki okuyacağım hitabede 150 den ziyade kelime vardır. Bunlardan ancak dokuzu Arapça biri de acemcedir. Demek ki ancak yüzde hemen beş nisbetindedir.

Büyük Gazimize hitap

1

Türk dili mutlu sana
Bir Gazin var bütün deha
Kahramandır o dünyada
Yaşa pek çok Gazi Paşa

2

Türk uruku mutlusun sen
Dilin oldu yeyni esen
Tatlı bir yel ilkbaharın
Gazi Paşa iftiharın

3

Gazimize borçluyuz biz
Kurultayı biz hepimiz
Derin hürmet besliyelim
Ulu kudret dileyelim
Sana Gazi öğretici!
Türk dilini pek düzenli

4

Asırlarda yapılmıyan
Değişiklik kısa zaman
İçinde sen yaptın Gazi
Ulu Gazi kıldın bizi
Kutlu zira Sende buldu
Yeni hayat ilim mutlu
Hem Türk ili hem Türk dili

5

Sana borçlu bu pek belli
Kurultayda çıkarım ben
Türk sevimli dili için
Kolaylıklar yaparsın Sen
Gülelim biz için için

6

Türk dili pek düzenlidir
Gelin gibi üzenlidir
Yoktur onda hiçbir zorluk
Kutlusun sen ey Türk uruk

7

Türk dilinde hep incelik
İnci gibi parlamakta
Orda asla yok kekelik
Akar durur fırlamakta

8

Türk dili grameri
Gramerlerde en ileri
Bunu yapan pek kahraman
Gazi Paşa çok parlıyor
Yıldız gibi Gazi Paşa
Sen ayrılık görme asla

Türkçe muallimi ve Türkçe
kamuslar müellifi
Bedros Zeki

(Alkışlar)

Reis — On dakika sonra tekrar birleşmek üzere toplantımıza aralık veriyorum.

Kapanma saati 16,45